

De houdbaarheid van het Oude Testament: In gesprek met Guus Kuijer en Cees Houtman

Het eerste deel van de Bijbel heeft een slechte pers. Veel mensen associëren het met grof geweld en een wraakzuchtige God. Er zijn er ook die er motivatie aan ontleen voor hun eigen gewelddadigheid. Anderen lezen er juist veel moois in en hebben er veel aan als inspiratiebron voor een goed leven. Onlangs was er in Kampen een studiedag over deze thematiek. Hoofdsprekers waren Guus Kuijer met een hartstochtelijk pleidooi tegen wreedheid en Cees Houtman, de auteur van een boek over tweeduizend jaar christelijke uitleg van het Oude Testament. Een verslag door Klaas Spronk, organisator van de studiemiddag.

Guus Kuijer schrijft kinderboeken en zijn werk wordt veel gelezen en veel geprezen. In 2005 ontving hij de Gouden Uil Jeugdliteratuur voor zijn *Het boek van alle dingen*. Kuijer is niet gelovig maar blijkt wel gefascineerd te zijn door godsdienst. Die speelt namelijk een belangrijke rol in zijn boeken, bijvoorbeeld in het genoemde recente boek en eerder in zijn eerste verhalen over Madelief en haar opa. Ook de Bijbel is voor hem een bron van inspiratie. Zo is zijn boek *De zwarte stenen* (1984) duidelijk geënt op het verhaal van de torenbouw in Babel uit Genesis 11.

Kuijer schrijft ook boeken voor volwassenen. Daarin komt zijn belangstelling voor Bijbel en wat mensen ermee doen nog duidelijker naar voren. Zo schreef hij (voor volwassenen) *Izebel van Tyrus* (1988), waarin hij de in het boek Koningen vertelde gang van zaken belicht vanuit het perspectief van de verguisde koningen. Op deze wijze ontstaat er een heel ander beeld waardoor je met andere ogen en zeker ook scherper naar de Bijbeltekst gaat kijken en dan met name naar het buitensporige geweld dat Izebels tegenstrever Elia gebruikt in zijn strijd tegen de afgoderij. Dat thema zit Kuijer hoog. Hij wijdde er vorig jaar zelfs een uitgebreid essay aan: *Hoe een klein rotgodje God vermoordde*.

Dit boek was een van de meest verkochte boeken op het gebied van de godsdienst, zoals ook viel af te lezen uit het wekelijkse lijstje in *Centraal Weekblad*. Zijn onderhoudende maar ook felle betoog over de spanning tussen de moderne moraal en heilige geschriften zoals de Bijbel en de Koran sprak vele mensen aan. Inmiddels ligt er ook al een vervolg in de winkel: *Het doden van een mens*. Daarin maakt Kuijer zich boos over mensen, met name over Calvijn, die de godsdienstige leer boven het leven stellen en daarbij in Gods naam over lijken denken te mogen gaan.

Wreedheid is niet toegestaan

Op de studiemiddag in Kampen verdedigde hij ‘enigszins bedremmeld’ maar ook bewust bemoeizuchtig de ‘simpele stelling’: ‘wreedheid is niet toegestaan’. Die wreedheid treft hij voortdurend aan in de Bijbel en bij zijn uitleggers. Tot de ‘kleine wreedheid’ rekent hij dat Christenen zich de Hebreeuwse Bijbel toe-eigenen als ‘één langgerekte aankondiging van de komst van Jezus van Nazareth’ en Joden vervolgens verwijten dat zij hun Bijbel niet goed begrijpen. De gedachte dat het in heel de Bijbel uiteindelijk zou draaien om de kruisdood van Jezus en de verzoening die daardoor met God bewerkt zou zijn staat Kuijer tegen.

Over God – ‘of hij nu bestaat of niet’ – denkt Kuijer positief: ‘Mijn idee is dat God nooit wreed kan zijn’. Dat lijkt echter in strijd met vele teksten in de Bijbel en ook in de Koran. Daarin is immers herhaaldelijk sprake van allerlei gewelddadigheid in opdracht van God en als straf van God. Volgens Kuijer hebben we hier te maken met een achterhaald pedagogisch middel. Met wreedheid moesten de mensen op het rechte pad worden gehouden en moest het legale bestuur zich handhaven. Naar dat beeld werd ook God geschapen. Zo kan en mag dat nu niet meer. Kuijer ziet ‘God’ als een ideaal. Voor ‘aardige mensen’ heeft het woord ‘God’ de betekenis van ‘een zoektocht naar recht en rechtvaardigheid en een onderzoek naar de rol die de barmhartigheid zou moeten spelen binnen het recht’. Daarbij kunnen de heilige boeken wel degelijk een belangrijke rol blijven spelen. Maar dat moet dan wel vanuit de in de Heilige Schrift zelf ontwikkelde ‘notie dat zonder barmhartigheid de wet geen recht oplevert’. Erasmus had dit goed begrepen, maar Calvijn niet. Kuijer spaart de man niet wiens beeltenis een prominente plaats inneemt in de binnentuin grenzend aan zaal waarin de bijeenkomst plaats vindt. Calvijn liet zich volgens Kuijer leiden door wantrouwen jegens de mensen. Het maakte hem tot een panisch mens. ‘Het heeft Calvijn, die een fatsoenlijk man was, tot een moordenaar gemaakt omdat hij niet begreep dat wreedheid, ook al schijnt zij door God te worden aanbevolen, niet is toegestaan’.

De Schrift wordt geschreven

Kuijer zoekt het gesprek. Hij vind ‘dat aardige mensen, of ze nu gelovig zijn of niet, samen over God moeten blijven praten en zich niet moeten laten scheiden door dogmatische muren’. Van het boek van Cees Houtman, *De Schrift wordt geschreven*, heeft hij naar zijn zeggen genoten, maar het zal hem niet hoopvol gestemd hebben wat betreft het gewenste gesprek. In de geschiedenis van de uitleg van het Oude Testament overheerst de strijd en het wederzijdse onbegrip.

Houtman ziet in Kuijer iets van een oudtestamentische profeet in zijn felle kritiek op bepaalde vormen van religie waarin een beeld van God geschapen wordt waarin God zichzelf niet meer herkent. In Kuijers visie op het Oude Testament herkent Houtman ook iets van zijn eigen benadering. Net als Kuijer constateert hij dat er stem en tegenstem klinken en dat die op hun beurt vaak weer vragen om een reactie. Op deze manier kan en moet de schijn worden vermeden dat het Bijbelse getuigenis voor eens en altijd vast zou liggen. Houtman is beducht voor wat hij noemt de ‘fossilisatie’ van het godsbeeld en van de moraal. Hij heeft er vertrouwen in dat er in de Bijbel voldoende dynamiek en in de christelijke traditie voldoende ‘potentie tot vernieuwing en verandering’ aanwezig zijn om die ongewenste stagnatie steeds weer te doorbreken.

In het werk van Kuijer vindt Houtman ook wel aanzetten tot die noodzakelijke vernieuwing in het spoor en de geest van de oude verhalen. Hij ziet die bijvoorbeeld in de manier waarop in *Het boek van alle dingen* vrouwen en kinderen op creatieve wijze de door de christelijke kerk bepaalde rolpatronen doorbreken. Het oude, gewelddadige verhaal van de plagen in Egypte krijgt daarbij een verrassende, vreedzame maar ook werkzame nieuwe invulling.

De christelijke theologie

Houtman verschilt van mening met Kuijer als het gaat over de verbinding van de uitleg van het Oude Testament met de christelijke theologie. Hij wil professioneel te werk gaan met volop aandacht voor de tekst in zijn historisch bepaalde context, maar ook als christelijk exegeet in een bepaalde confessionele traditie. Daarbij wil hij zich laten leiden door de christelijke theologie van de lijdende Christus. Het Nieuwe Testament is voor Houtman bij de uitleg van het Oude Testament veel belangrijker dan voor Kuijer. Het oude is het ware, zo beweert Kuijer in zijn analyse van de teksten. Volgens Houtman kan de voortgaande traditie echter juist ook leiden tot een verdiept inzicht of tot heilzame correcties.

De studiemiddag werd na de lezingen van Kuijer en Houtman voortgezet met reactie van Eric Peels (hoogleraar Oude Testament in Apeldoorn) en Gerda Hoekveld-Meijer (sociaal-geografe en exegeet van de Bijbel en van werk van Rembrandt). Daarover kunt u meer lezen in de volgende nummers van *Centraal Weekblad*. De daarop volgende discussie bracht aan het licht dat het zo door Kuijer gewenste gesprek nog niet zo eenvoudig te voeren is. Dat heeft waarschijnlijk te maken met de verschillende visies en ervaringen die men heeft op en met God en Jezus Christus. Ook bleken er nogal wat verschillen te zijn in het beeld dat men heeft van Calvijn.

N.a.v. G. Kuijer, *Hoe een klein rotgodje God vermoordde* (Athenaeum – Polak & Van Gennip, Amsterdam); G. Kuijer, *Het doden van een mens* (idem); C. Houtman, *De Schrift wordt geschreven: Op zoek naar een christelijke hermeneutiek* (Meinema, Zoetermeer).

De volledige tekst van de lezingen van Guus Kuijer en Cees Houtman is te vinden op de website van de Protestantse Theologische Universiteit (www.pthu.nl; bij locatie Kampen onder de rubriek Nieuws).